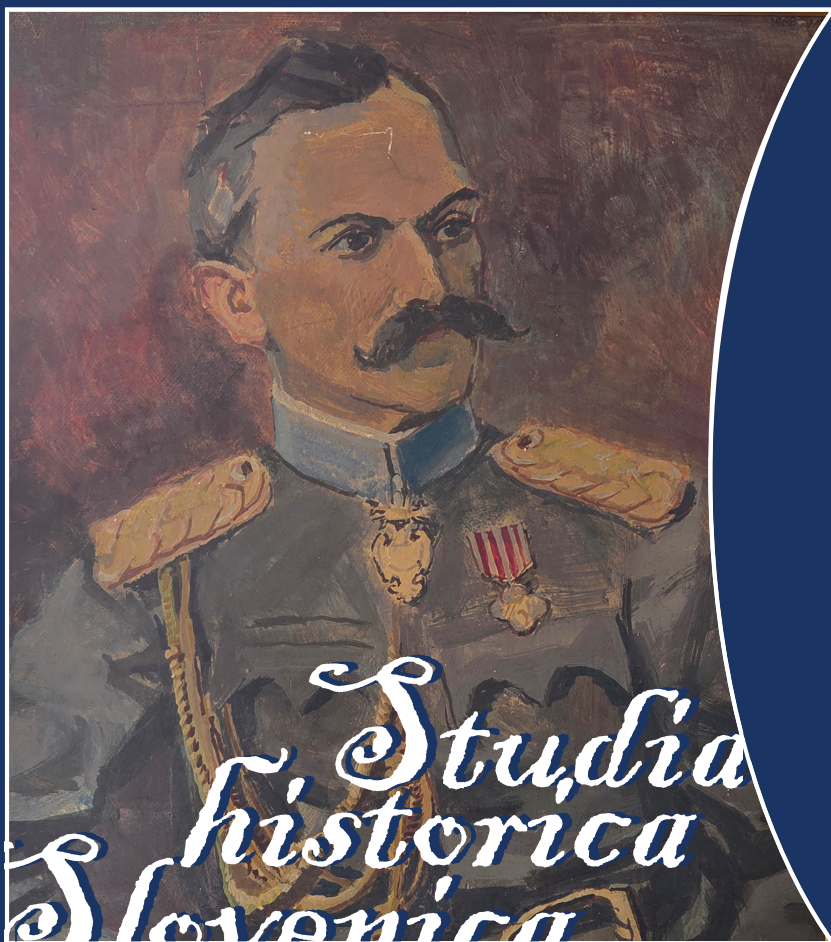

Studia Historica Slovenica

*Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review*

2025

2

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 25 (2025), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2025

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / Printed by:

Dravski tisk d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvirke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS ter Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency and the Municipality of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej – ob Maistrovem letu 2024 / *On the Occasion of Rudolf Maister's* *Anniversary in 2024*

STJEPAN MATKOVIĆ: Rudolf Maister v hrvaški kulturi spomina <i>in zgodovini</i>	279
--	-----

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Maistrov rod in razširjena družina	289
<i>Maister's Family and Extended Kinship</i>	
TOMAŽ KLADNIK: Vojaško delovanje Rudolfa Maistra <i>v Mariboru</i>	317
<i>Rudolf Maister's Military Actions in Maribor</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Maister in Narodna vlada SHS v Ljubljani	353
<i>Maister and the National Government of the State</i> <i>of Slovenes, Croats, and Serbs (SHS) in Ljubljana</i>	
ALEKSANDRA GAČIČ BELEJ: General Rudolf Maister in dr. Karel <i>Verstovšek, antipoda v prevratnem obdobju Maribora</i>	383
<i>General Rudolf Maister and Dr. Karel Verstovšek,</i> <i>the Antipode in the Upheaval Period of Maribor</i>	
BOGDAN KOLAR: Slovenski duhovniki v času pred koroškim <i>plebiscitom</i>	417
<i>Slovenian Priests in the Time before the Carinthian Plebiscite</i>	
TEODOR DOMEJ: Podoba generala Maistra v nemškokoroški <i>propagandni publicistiki</i>	449
<i>The Image of General Maister in the German Carinthian</i> <i>Propaganda Media</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

POLONA VIDMAR: Bivališča generala Rudolfa Maistra in geneza katastrske občine Grajski marof v nekdanjem mariborskem Graškem predmestju.....	485
<i>Residences of General Rudolf Maister and the Genesis of the Cadastral Municipality of Grajski Marof in the Former Graz Suburb of Maribor</i>	
DARJA KERIC: Rudolf Maister v učbenikih za zgodovino.....	525
<i>Rudolf Maister in History Textbooks</i>	
BLANKA BOŠNJAK: Rudolf Maister v slovenski književnosti.....	551
<i>Rudolf Maister in Slovenian Literature</i>	
URH FERLEŽ: Kako smo Maistrovo celjsko dobo postavili v strip.....	579
<i>How We Turned Maister's Time in Celje into a Comic Book</i>	
 Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 607	
 Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i> 615	

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2025-08

Slovenski duhovniki v času pred koroškim plebiscitom

Bogdan Kolar

Dr., redni profesor, emeritus
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta
Poljanska cesta 4, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: bogdan.kolar@teof.uni-lj.si

Izvleček:

Slovenski duhovniki, ki so delovali predvsem v južnem delu škofije Krka/Celovec, so bili že v času prve svetovne vojne podvrženi različnim oblikam pritiska. Proti njim so bili pripravljeni sodni postopki. Prispevek kaže, kakšno vlogo so duhovniki imeli v času pred plebiscitom, saj so bili v dveh letih tesno vpeti v dogajanje in so domala enoglasno podpirali odločitev, da bi plebiscitarno področje postalo del nove južnoslovanske države. To jim je prineslo veliko nasprotovanje in celo grožnje s strani nemško usmerjenega prebivalstva in državnih struktur. Naklonjen jim ni bil niti krajevni škof. Več duhovnikov je imelo možnost, da so sodelovali v mednarodnem političnem prostoru. Poleg uradnih dokumentov ima veliko zgodovinsko vrednost memoarska literatura in župnijske kronike na plebiscitarnem ozemlju.

Ključne besede:

Koroška, plebiscit, duhovščina, župnije, narodnostno sovraštvo

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (25), št. 2, str. 417–448, 71 cit., 9 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Ravnanje slovenske koroške duhovščine po koncu prve svetovne vojne in v času pred velikimi dogodki, to je v dveh letih negotovosti na več področjih njihovega življenja in delovanja, in nato neposredno v predplebiscitarnem obdobju, je treba obravnavati pod različnimi vidiki, od katerih je za duhovščino vsako postavljalo vrsto zelo zapletenih izzivov. Če ne namenjamo posebne pozornosti pastoralnemu delu v ožjem pomenu besede, ki je bilo zakoličeno z novim Zakonikom cerkvenega prava, v veljavi od leta 1917, s škofijskimi bolj ali manj ustaljenimi pravili in uveljavljeno prakso, so jim povsem nove izzive predstavljale politične razmere, ki so se oblikovale v deželi po sklenitvi mirovne pogodbe in sprejemu odločitve o izvedbi referendumu. V veliki meri se je nadaljeval nenaklonjen ali celo sovražen odnos, ki so ga do slovenskih duhovnikov imeli nemški krogi, v določeni meri pa so se odnosi še zaostрили in na individualni ravni zahtevali bolj radikalne odločitve. Slovenski duhovniki so sodelovali tako v organiziranju neposrednega narodno-političnega življenja na Koroškem kot v diplomatskih postopkih in dogajanju, ki je presegalo krajevne meje. Čeprav se je velika večina med njimi izrekla v prid priključitve južne Koroške k novonastali južnoslovanski državi, se je manjše število slovenskih duhovnikov tudi javno izreklo za Avstrijo (med temi je bil vidnejši Valentin Podgorc).¹ Župnijska kronika v Borovljah navaja imena dveh slovenskih duhovnikov, ki sta se izrekla za avstrijsko prihodnost Koroške.² Javna izpostavitve osebnih stališč je za mnoge slovenske duhovnike na Koroškem pomenila zelo otežene možnosti nadaljnjega bivanja in delovanja na ozemlju krške škofije.

O dogajanju na Koroškem po podpisu senžermenske pogodbe je bilo doslej napisanega že veliko. Na tem mestu želimo le izpostaviti nekatere vidike, v katere so bili bolj neposredno vpleteni slovenski duhovniki na Koroškem.³ Njihove dejavnosti so se kazale na domačih tleh in v mednarodnem prostoru (sodelovanje na pariški mirovni konferenci, priprava spomenic za Sveti sedež, seznanjanje mednarodne javnosti...).

¹ Prim. Avguštin Malle, "Rožmanova koroška leta", v: Edo Škulj (ur.), *Rožmanov simpozij v Rimu* (Celje, 2001) (dalje: Malle, "Rožmanova koroška leta"), str. 20.

² Prim. zapiski v kroniki župnije Borovlje, v: Mirko Messner in Helene Verdel (ur.), *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918–1920* (Celovec, 1989) (dalje: Messner in Verdel (ur.), *Veliko navdušenje*), str. 54.

³ Tu velja spomniti na nekatere naslove: Peter Tropper (ur.), *Nationalitätenkampf. Kulturkampf. Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921* (= Das Kärntner Landesarchiv 28) (Klagenfurt, 2008). Tu je objavljena vrsta izvirnih razprav o razmerah v omenjenem obdobju, ki govorijo neposredno o položaju slovenske duhovščine na Koroškem. Dalje prim. Werner Drobesh in Avguštin Malle (ur.), *Kärnten und die nationale Frage*, 2. zv. (Klagenfurt, 2005); Messner in Verdel (ur.), *Veliko navdušenje*; Simon Triessnig, *Der Kärntner slowenische Klerus und die nationale Frage 1920–1932* (= Studia Carinthiaca XVII) (Klagenfurt, 2000).

Delovanje na domačih tleh

Vsak koroški duhovnik je deloval v svojem okolju, ker je bil poslan za določeno cerkveno skupnost; redki so delovali na ravni škofije ali imeli nadžupnijske pristojnosti. O njihovem ravnanju so nam najboljše priče župnijske kronike. Pri tem moramo upoštevati vse značilnosti pisanja kronik, neredko subjektivne poglede na posamezna vprašanja, posebne razmere, v katerih so živeli kronisti... Zato je dragocen pripomoček objava kroniških zapisov, pripravljena leta 1989 pod naslovom *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918–1920*.⁴ Iz zapisov lahko vidimo orise cerkvenega in širšega javnega življenja v velikem delu Koroške, kjer so bile slovenske cerkvene občine. Ravno tako imajo izvirno pričevalno vrednost spomini Jurija M. Trunka, za katere je tudi treba upoštevati čas, v katerem so bili pripravljeni in objavljeni.⁵

Duhovniki so na svojih mestih, kjer so delovali že v času vojne ali celo že od prej, delali, kar je bilo po njihovi presoji najbolj ustrezno in izraz njihove povezanosti z ljudmi. Od mnogih velja navesti primer župnika Janka Arnuša v Kotmari vasi, ki se je po plebiscitu umaknil v Slovenijo. Pred tem pa je v kroniko še zapisal: "Jaz sam sem imel 52 shodov za plebiscit, storil sem za ubog koroški rod, kar je pač v človeški moči. Svojo župnijo, ki sem jo imel nad vse rad, zapuščam in svojega tu pokopanega očeta zelo težko. Kam me popelje usoda, še ne vem, pa tudi ne, če bom živ prišel iz Koroške."⁶ Zadnje nedeljsko bogoslužje je imel teden dni po plebiscitu, 17. oktobra 1920. "Kar je najtežje zame, je slovo od tega dobrega našega ljudstva, ki z grozo in trepetom gleda bodočnosti nasproti. Želim mu boljšo usodo," je še pripisal župnik Arnuš.⁷

Za predstavljanje interesov koroških Slovencev je imela pomemben vpliv udeležba njihovih predstavnikov na t. i. slovanskih dneh v Ljubljani, 16. in 17. avgusta 1918, ko je bil ustanovljen Narodni svet za Slovenijo in Istro. Za predsednika so izvolili državnega poslanca dr. Antona Korošca. Narodni svet je predstavil politični program in predvidel tudi ustanovitev več pokrajinskih odsekov, med drugim tudi za Koroško.⁸ Dr. Korošec je nato 19. septembra 1918 obiskal Celovec in sodeloval na ustanovni seji Narodnega sveta za Koroško. "Po ustanovitvi se je razvil razgovor o narodnostnih in gospodarskih vprašanjih na Koroškem, katerega so se udeležili najodličnejši zaupniki slovenskega koroškega ljudstva."⁹ Dne 17. oktobra 1918 je Narodni svet za Koroško na svojem posvetu

⁴ Messner in Verdel (ur.), *Veliko navdušenje*.

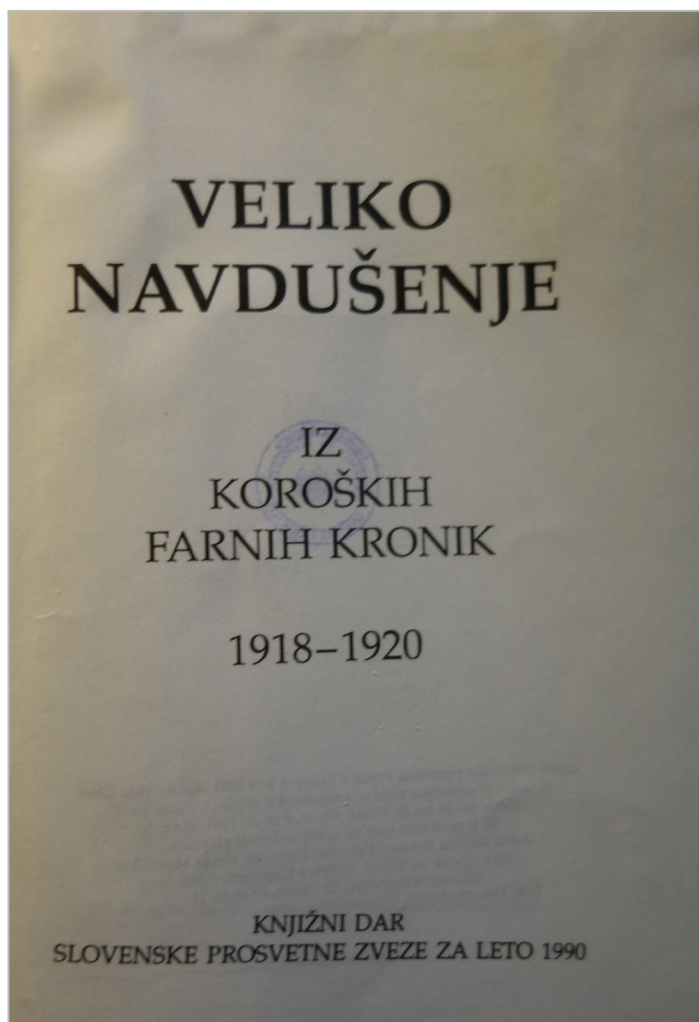
⁵ Jurij M. Trunk, *Spomini* (Celje, 1950) (dalje: Trunk, *Spomini*)

⁶ *Veliko navdušenje* (iz kronike župnije Kotmari vasi), str. 40.

⁷ Prav tam, str. 42. Janko Arnuš je župnikoval v Kotmari vasi od 1912 do 1920.

⁸ Prim. "Narodni svet", *Mir*, št. 35, 30. avgust 1918, str. 1.

⁹ "Narodni svet za Koroško", *Mir*, št. 39, 27. september 1918, str. 2.

Prva notranja stran knjige *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918-1920* (Celovec, 1989) (foto: Bogdan Kolar)

o določitvi severne meje bodoče Jugoslavije soglasno sprejel sklep: "Zahtevamo kot sestavni del države S.H.S. vse ozemlje dosedanje kronovine Koroške, kjer je prebivalo skozi zadnja stoletja slovensko ljudstvo. Narodnim manjšinam se zagotovo zakonito varstvo."¹⁰ Kot člani so imeli vidno mesto slovenski duhovniki, na mesto predsednika Narodnega sveta za Koroško pa so izvolili Franca Smodeja, takrat stolnega vikarja v Celovcu.

¹⁰ "Narodni svet za Koroško", *Mir*, št. 43, 25. oktobra 1918, str. 2.

Nekateri koroški duhovniki

Med duhovniki, ki so bili izpostavljeni zaradi svoje aktivne udeležbe v dogajanju neposredno po koncu vojaških sovražnosti, je izstopal Jurij M. Trunk, župnik v Borovljah.¹¹ 2. novembra 1918 je bil na strani puškarja Jakoba Pošingerja, ko so Slovenci prevzeli oblast v občini Borovlje in tako na svoj način pripravili pot vojaški skupini prostovoljcev, ki je pod vodstvom majorja Alfreda Lavriča 13. novembra vkorakala v kraj. V Borovljah, kot v mnogih drugih krajih, je bil ustanovljen narodni svet, ki je postal organizator dejavnosti, posredovalec informacij in je skrbel za red; Trunk je bil podpredsednik.¹²

V Narodnem svetu, ki ga je do odhoda v Celovec, kjer je postal član plebiscitne komisije, vodil župnik Jurij Trunk, so prevladovali nedomačini, ki so sprva gledali na duhovščino z nezaupanjem, šele kasneje, ko so uvideli, kakšen vpliv ima na ljudstvo, so jim začeli zaupati naloge. V zapisku v kroniko boroveljske župnije je Trunk za čas pred plebiscitom navedel tri naloge, ki jih je imela slovenska duhovščina: dvigati slovensko samozavest; jim predstavljati boljše gospodarske možnosti v Kraljevini SHS; krepiti v njih željo, da bi bili na svoji zemlji sami gospodarji. Nasprotniki pa so poudarjali predvsem koroški lokalni patriotizem, vzbujali sovraštvo do Srbov in jugoslovanskega militarizma, za svoje dejavnosti in organizacijo le-teh so imeli na voljo obilna sredstva. Pozorno je spremljal dogajanje v Borovljah in na Koroškem nasploh. V celotno dogajanje je bil še bolj vpet, ko je bil kot izvedenec za Koroško s strani takratne narodne vlade v Ljubljani imenovan za sodelavca jugoslovanske delegacije na mirovnih pogajanjih v Parizu.

Trunk je aprila 1920 dobil vabilo pokrajinske vlade v Ljubljani, da je postal član plebiscitne komisije na Koroškem. Imenovanje za članstvo je prišlo iz Beograda. "Nisem mogel odkloniti, ker bi potem Koroška ne bila zastopana. /.../ Vedel sem, kako težavno, odgovorno in nevarno mesto prevzamem, a klicala je lastna domovina, očetov dom, brez žetev ni sadu."¹³ Kot član komisije se je udeleževal različnih sestankov, srečanj in pogovorov. Srečeval se je z angleškimi

¹¹ *Jurij Matej Trunk* (1870, Bače na Koroškem – 1973, San Francisco, Kalifornija) je bil duhovnik celovške škofije, ordiniran leta 1895. Deloval je na številnih koroških župnijah, na marsikatero je bil poslal zaradi sankcij, ki jih je izvajal škofijski ordinariat. Leta 1917 je postal župnik v Borovljah. Julija 1921 je moral zapustiti Koroško. Odšel je v Združene države in nazadnje bival v slovenski župniji v San Franciscu, kjer ga je sprejel dolgoletni župnik tamkajšnje slovenske župnije Vital Vodušek. Bil je starosta ameriških duhovnikov in je umrl v 103. letu. Prim. Matjaž Klemenčič, *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter Zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija* (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 1999) (dalje: Klemenčič, *Jurij Trunk*).

¹² Lojze Ude, "Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/19", v: Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970) (dalje: Ude, "Vojaški boji"), str. 141, 143.

¹³ Trunk, *Spomini*, str. 153.

člani komisije, imel srečanja z jugoslovanskimi člani komisije (rektorjem Jovanom Cvijičem in ministrom Slobodanom Jovanovićem) in tudi s člani Narodnega sveta na Koroškem.¹⁴ Bil je eden od več kot deset članov komisije. S tem si je nakopal ostre kritike, očitek naivnosti in druge. Kot zapiše v svojih *Spominih*, je lahko ta skupina naredila le malo; odločitve so bile sprejete drugje. Delo komisije je bilo zapleteno, saj sta italijanski in angleški član vedno delovala usklajeno, proti slovenskim interesom, Francoz jih je bolj ali manj podpiral. Italijani so s predstavniki Jugoslavije imeli le uradne stike. Angleži, Italijani in Nemci so se pogostokrat srečevali in dogovarjali mimo uradnih srečanj in stališč. Razprave so bile večinoma v angleškem jeziku, ki ga jugoslovanska člana Cvijič in Jovanović nista dobro obvladala. Angleži so nastopali s pozicij moči kot avtokrati. Zato je pogostokrat prihajalo do nesporazumov.¹⁵

Skupaj s Trunkom so jugoslovanski člani plebiscitne komisije vse do zadnjega vzdrževali prepričanje in predvidevanja, da se bodo prebivalci v coni A odločili za priključitev h Kraljevini SHS. Še po zadnji seji plebiscitne komisije, ki je bila 7. oktobra 1920 in je bil konzultiran tudi Narodni svet v Borovljah, so bili člani prepričani o zmagi. Trunk je zapisal: "Po tem sklepu smo se člani naše komisije na ministrovo povelje razšli, polni upov na gotovo zmago. Ko dospem domov v Borovlje, poprašujem, kako stvari stoje. Vsakdo je bil mnenja, da bo šlo."¹⁶ Šele ob analizi izidov je ugotavljal, da usoda cone A ni bila v rokah koroških Slovencev, tako kot usoda Šlezije ni bila v rokah Poljakov. Bila je v rokah "velikih". Navajal je časopisni članek: "Vprašanje Trsta je povzročilo koroški plebiscit. Plebiscit ni bil boj med Jugoslavijo in Avstrijo, temveč med Jugoslavijo in Italijo..."¹⁷ Po Trunkovem prepričanju in analizi razmer iz prve roke je bil glavni vzrok za poraz ta, da se je glasovanje tako zavleklo in da jugoslovanska stran ni bila kos premetenim akcijam nemške propagande.

Svojo narodno-buditeljsko in informativno nalogo je opravil duhovnik Franc Smodej, ki je imel različne možnosti delovati že na Koroškem. Poleg duhovniškega dela je bil organizator kulturnega življenja, zavzemal se je za ohranitev verouka v slovenskem jeziku, organiziral je Slovensko katoliško delavsko društvo, pripravil vzporedno štetje prebivalstva, ker ni zaupal uradnemu. Organiziral je številne shode in tabore ter vabil govornike iz osrednjega slovenskega prostora. Po obnovitvi delovanja dunajskega parlamenta leta 1917 je v Celovcu in drugod organiziral manifestacije v podporo majniški deklaraciji in nastopal kot govornik. Da bi gibanje zatrl, so nemški krogi zahtevali odstranitev Smodeja iz škofije, stolni kapitelj mu je odvzel službo

¹⁴ Prim. Klemenčič, *Jurij Trunk*, str. 150.

¹⁵ Prim. Trunk, *Spomini*, str. 158.

¹⁶ Prav tam, str. 161.

¹⁷ Prav tam, str. 141.

Dr. Gregorij Rožman
– v koroških letih
(*Wikimedia Commons*)

vikarja, celovski magistrat je zahteval njegov izgon. O postopkih proti slovenski duhovščini je obveščal ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventura Jegliča. Ob prevratu je bil predsednik Narodnega sveta v Celovcu in bil med najbolj izpostavljenimi slovenskimi duhovniki na Koroškem. Po umiku v Ljubljano je organiziral različne oblike javnih manifestacij v podporo jugoslovanski pripadnosti cone A in osveščanju javnosti o delovanju protislovenskih krogov na Koroškem. Ljubljanska vlada ga je nato imenovana za komisarja za slovenski

del Koroške.¹⁸ Po negativnem izidu plebiscita se je preselil v Ljubljano, kjer je deloval kot časnikar, nato je imel različne funkcije v Beogradu. Nazadnje je bil član senata Kraljevine Jugoslavije. V času druge svetovne vojne je bil organizator pomoči za slovenske pregnance v Srbijo in pobudnik socialne pisarne, kjer so zanje urejali dokumente in jim pomagali pri vključevanju v življenje v Srbiji.

Dr. Gregorij Rožman,¹⁹ po letu 1914 v Celovcu vzgojitelj v malem semenišču in predavatelj cerkvenega prava, se je po begunstvu v Mozirju jeseni 1918 spomladi 1919 vrnil na Koroško in se ustalil v Pliberku. V obdobju pred plebiscitom je svojo pozornost poleg sodelovanja pri vikariatu namenjal predvsem cerkvenim dejavnostim. Bil je govornik na cerkvenih slovesnostih in shodih cerkvenih ter drugih združenj (Orli, Marijine družbe, Dijaška zveza), kjer je opozarjal na prelomnost časov in ljudi pozival k odgovornemu ravnanju. Bil je aktiven na verskem ter na versko-prosvetnem področju. Deloval pa je tudi na narodno-političnem, to je na plebiscitarnih shodih in prireditvah. Po pregledu poročil in pričevanj o tem času je Jakob Kolarič za Rožmanovo ravnanje zapisal: "Dr. Rožman je tudi v tistem predplebiscitarnem času le malo delal na zgolj političnem področju, kakor se tudi na sploh v politično delo ni spuščal ne prej ne pozneje." Navedel je še pričevanje tedanjega pliberškega kaplana Valentina Brandstätterja o Rožmanovem ravnanju pred glasovanjem v con A: "Javno s političnimi govori je le malokje nastopil. Jaz se ne spominjam. Pač pa je v tistem času veliko pomagal v dušnem pastirstvu in nadomestoval mnogokrat župnike."²⁰ Ob odhodu v Ljubljano, kamor je bil povabljen za učitelja kanonskega prava na novoustanovljeni univerzi, ni računal, da bo na novem mestu ostal za vedno. Vendar vabila, da bi se vrnil v Celovec in tam prevzel naloge v semenišču, ni dočakal.

Če je dr. Rožman v javnosti že nastopal in obravnaval politične teme, se ni spuščal na raven politikantstva, napadanja ali žaljenja drugače mislečih ali

¹⁸ *Franc Smodej* (1879, Šmartno v Rožni dolini – 1949, Beograd) je zaradi pomanjkanja duhovnikov na Koroškem vstopil v celovško semenišče in bil po študiju teologije leta 1903 tam ordiniran. Služboval je na več koroških župnijah, bil urednik časnika *Mir*, poleti 1918 je postal član Narodnega sveta za Slovenijo in Istro, ob prevratu je postal predsednik Narodnega sveta v Celovcu. Bival je v Ljubljani, v času plebiscita se je vrnil na Koroško. Nato se je preselil v Ljubljano, kjer je bil urednik *Slovenca*, in nato imel različne politične funkcije v Beogradu. Prim. Silvo Kranjec, "Smodej Franc", v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga (Ljubljana, 1960–1971), str. 383–384.

¹⁹ *Dr. Gregorij Rožman* (1883, Dolinčiče pri Šmihelu – 1959, Cleveland, Ohio) je na Koroškem v svoji domači škofiji deloval do leta 1920. Takrat se je preselil v Ljubljano in postal učitelj cerkvenega prava na novoustanovljeni Teološki fakulteti. Od obilne literature, namenjene preučevanju njegovega življenja in ravnanja, zlasti v času, ko je bil voditelj ljubljanske škofije, omenimo le tri zvezke, ki jih je pod naslovom *Škof Rožman. Dubovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa* pripravil Jakob Kolarič (Celovec, 1967ss) in sadove znanstvenega posveta v okviru Slovenske teološke akademije v Rimu leta 2000 pod naslovom Edo Škulj (ur.), *Rožmanov simpozij v Rimu* (Celje, 2001).

²⁰ Jakob Kolarič, *Škof Rožman. Dubovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*, I. del (Celovec, 1967) (dalje: Kolarič, *Škof Rožman*), str. 139.

nasprotnikov Slovencev, ohranjal je dostojnost in pravičnost tako do lastnega naroda kot do nemške skupnosti: "Spominjam se plebiscitarnih shodov in volilnih sestankov, kjer je nastopal z govori dr. Rožman. Iz govorov ni bilo čutiti nikakih napadov, nikakih hujskanj, pač pa globoko spoštovanje in ljubezen do rodne zemlje in naroda. Gospod je dobro slutil, kaj se bo z narodom in domačo govorico zgodilo, če ob plebiscitu propademo," je zapisala Milka Hartman.²¹ Kadar ni nastopal kot govornik, pa je s svojo navzočnostjo dal podporo številnim manifestacijam, ki so bile pripravljene v času pred plebiscitom na Koroškem in nato v Ljubljani, in so jih pripravljala različna združenja. Po eni od takšnih prireditev v Št. Jakobu v Rožu, pripravila jo je Koroška podružnica Slovenske Dijaške zveze, je nastopil s kratkim govorom in v njem poudaril, "da čaka naše ljudstvo kakor narodni in gospodarski, tako tudi krepek razmah verskega življenja edinole v Jugoslaviji".²²

Dr. Lambert Ehrlich²³ je s svojimi dejavnostmi vplival na življenje slovenske skupnosti tako na Koroškem kot v osrednji Sloveniji. Poleg zanimanja za prvotne kulture in njihovo versko življenje je bil učitelj na celovski teološki šoli, pastoralni delavec na več župnijah, škofov tajnik, voditelj katoliškega prosvetnega dela med ljudstvom, pobudnik in ustanovitelj delavskih in izobraževalnih društev, tudi duhovniškega društva Sodalitas, to je stanovskega združenja koroških slovenskih duhovnikov. Kot poznavalec razmer na Koroškem je bil leta 1919 imenovan za sodelavca jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci. Že januarja 1919 je bil dodeljen kot spremljevalec ameriške komisije, ki je obiskala Koroško, zbirala informacije in pripravila predloge za razmejitve.

Dogajanje pred plebiscitom in po njem je zelo osebno doživljal tudi Franc Ksaver Meško,²⁴ doma iz Prelekije, ki je postal duhovnik celovške škofije (ordiniran 19. julija 1898 za isto škofijo). V času pred plebiscitom je bil oskrbnik župni-

²¹ Navaja Kolarič, *Škof Rožman*, str. 140.

²² Prim. *Mir* (Prevalje), 11. 8. 1920, str. 160. Navaja Kolarič, *Škof Rožman*, str. 140.

²³ Dr. Lambert Ehrlich (1878, Žabnice – 1942, Ljubljana) je bil duhovnik celovške škofije, ordiniran leta 1903 v Celovcu. Kot organizator in publicist je v narodnostnem smislu deloval že v času bivanja na Koroškem. Po preselitvi v Ljubljano je bil učitelj na Teološki fakulteti in idejni voditelj študentov. Študij v Angliji in drugod mu je omogočil, da je s svojimi predavanji utiral novo pot gledanja na razvoj pojave religioznosti in verske zgodovine različnih ljudstev. Med publikacijami, ki predstavljajo njegovo življenje in delo, prim. Dr. Lambert Ehrlich – *stražar naših svetinj. Gradivo za življenjepis*. S pomočjo številnih sodelavcev zbral in uredil Rudolf Čuješ (Antigonish, Nova Scotia, 1992); Edo Škuj (ur.), *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002); Janez Juhant, *Lambert Ehrlich, prerok slovenskega naroda* (Celovec-Celje-Gorica, 2022).

²⁴ Franc Ksaver Meško (1874, Sv. Tomaž pri Ormožu – 1964, Slovenj Gradec) je študij teologije začel v Mariboru, nadaljeval in sklenil ga je v Celovcu. Kot duhovnik je deloval na več koroških župnijah. Med prvo svetovno vojno je bil v Celovcu obtožen veleizdaje in zaprt, po plebiscitu se je umaknil v Slovenijo in je prevzel oskrbo župnije Sele pri Slovenj Gradcu. Med drugo svetovno vojno so ga preganjale nemške okupacijske oblasti. Kot izgnanec je živel v Bosni in na Hrvaškem. Prim. Silvester Čuk, "Ksaver Meško, pevec dobrote in ljubezni", *Ognjišče*, št. 2 (2014), str. 58–65.

je Marija na Zilji pri Beljaku (imenovan leta 1906), doživel konec leta 1916 preganjanje s strani nemškutarjev, ko je bil izpuščen, ni smel več na Ziljo. Ker se ni čutil več varnega, se je ob prevratu v začetku januarja 1919 prek Karavank umaknil v Slovenijo in bival na različnih krajih, dokler se ni po plebiscitu leta 1921 za stalno naselil na Selah. Meško je v svojem razmišljanju o izidih plebiscita in izgubi Koroške zapisal:

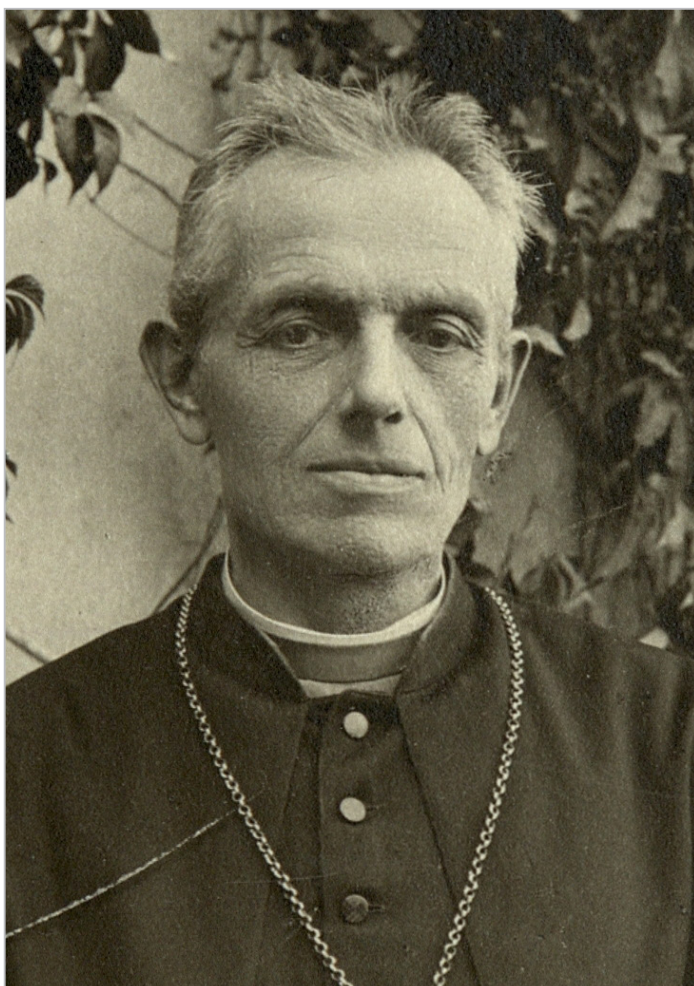
/.../ Ob plebiscitu je imela ljubljanska vlada isto tako nesrečno roko. Poslala je v Celovec nekaj mladih ljudi, ki so se pač po pariško oblačili /.../ Predsednik naše delegacije je bil Srb najprej profesor /.../ Cvijić, nato bivši poslanik Jovanović. Koroških razmer ni poznal ne prvi, ne drugi /.../ Zato jim je bil dodeljen Korošec župnik Trunk, v politiki otrok, da se bog usmili. Seveda zna angleški, francoski in laški, a če je kdo poslušal kdaj njegove politične nazore, se je moral naravnost ustrašiti, ko je slišal, da je naš izvedenec v delegaciji. Na njegov nasvet ali vsaj z njegovim privoljenjem je srbski delegat pristal, naj le odpravijo demarkacijsko črto med pasoma A in B, najusodnejši pogrešek v vsi dobi pred plebiscitom. S tistim dnem se je pričelo razsulo in je bila zapečaten naša usoda...²⁵

Na ravni škofije

V veliki meri je ritem verskega in nasploh župnijskega življenja narekovalo vodstvo krške škofije. Škofijo Krka/Gurk je od leta 1915 dalje vodil škof dr. Adam Hefter (1871–1970),²⁶ Bavarec, ki je za ozemlje, ki je bilo pod jugoslovansko upravo, imenoval začasnega generalnega vikarja. Ko so namreč konec maja 1919 jugoslovanske enote zasedle južno Koroško (cono A), duhovniki in verniki niso več imeli stika s Celovcem, sedežem škofije, zato je škof dr. Hefter z odlokom dne 29. julija 1919 za ozemlje, ki je bilo pod jugoslovansko upravo, ustanovil začasni generalni vikariat s sedežem v Dobrli vasi. Za generalnega vikarja je imenoval dolgoletnega dobrolskega župnika, dekana in prošta Matija

²⁵ Franc K. Meško, "Jugoslovani so po svoji lastni krivdi izgubili Koroško", *Glas naroda* (New York), 22. 4. 1921, št. 94, str. 2. Navaja Klemenčič, *Jurij Trunk*, str. 161.

²⁶ Dr. Adam Hefter se je v zgodovino zapisal kot somišljenik nacionalsocializmu naklonjenih predstavnikov avstrijskega klera, med katerimi sta izstopala naslovni škof dr. Alois Hudal in dunajski nadškof Friedrich Gustav Piffl. Hefter je leta 1949 iz zdravstvenih razlogov odstopil kot celovški škof. Prim. France Kralj, "Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda", v: Metod Benedik (ur.), *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (Celje, 1991), str. 192.

Prošt Matija
Randl (Wikimedia
Commons)

Randla (1847–1927),²⁷ za njegovega pravnega svetovalca teološkega učitelja (ki je imel naloge kanclerja) dr. Gregorija Rožmana in župnika Franca Lasserja kot tajnika. Sporočilo o ustanovitvi začasnega generalnega vikariata "za od Jugoslavije zasedene kraje krške škofije", "ker je zveza s Celovcem popolno pre-

²⁷ *Matija Randl* je bil doma iz Prebolda v Savinjski dolini, teologijo je študiral v Celovcu in postal duhovnik škofije Krka. Deloval je na številnih koroških župnijah, leta 1905 je postal župnik, dekan in prošt v Dobrli vasi ter leto kasneje še škofijski konzistorialni svetoalec. V času plebiscita se je enoznačno in javno izrekel za priključitev južne Koroške k Jugoslaviji. Prim. *Kirchliches Verordnungsblatt* (Celovec), 30. 7. 1919, št. 4, str. 29. Umrl je dne 4. avgusta 1927. Prim. *Bogoljub*, št. 9 (1927), str. 220; Kolarič, *Škof Rožman*, str. 327–328. Prim. Julij Felaher, "Matija Randl", v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga (Ljubljana, 1960–1971), str. 25.

kinjena" je novoimenovani vikar sporočil ljubljanskemu škofijskemu ordinariatu dne 6. avgusta 1919.²⁸

Prošt Randl je bil zavzet podpornik ljudstva in njegovih temeljnih pravic. Pred plebiscitom je dal pobudo mnogih natisniti posebno poslanico na štirih straneh *Dolžnosti vernika na dan plebiscita. Sporoča duhovščini in ljudstvu v preudarek generalni vikariat za Slovensko Koroško v Dobrli vesi*. V uvodnih besedah je utemeljil svojo odločitev:

Generalni vikariat je bil od ljudstva in duhovščine mnogokrat pozvan in naprošen, da kot najvišja v coni A se nahajajoča cerkvena oblast, kot knezoškofijski namestnik za Slovensko Koroško, objavi in razglasi svoje nazore o dolžnostih vernikov na dan plebiscita. Ker se zavedamo odgovornosti pred Bogom, pred ljudstvom in vso zgodovino, smo po dolgem in vsestranskem razmišljanju sklenili, temu pozivu se odzvati. V sledeči poslanici podajamo sobratom kakor tudi dragemu ljudstvu svoje stališče.²⁹

Prošt Randl je skušal ljudstvo rešiti pred raznarodovanjem in posvariti pred napačno odločitvijo na glasovanju. Plakat je bil hkrati zavrnitev propagandnih gesel, ki jih je o novi južnoslovanski državi širil nemški propagandni stroj.

In Srbi! Res, da so pravoslavni, a v otroški pobožnosti in vernosti so nam enaki. Loči jih od nas nekaj verskih resnic, a z nami vred imajo sveto mašo, svete zakramente in nežno pobožnost do Matere božje. Ravno zaradi tega, ker katoliško Cerkev tako malo resnic loči od pravoslavja, so se sveti Očetje v Rimu že od nekdaj prizadevali združiti obe Cerkvi... Mogoče, da je božja previdnost ravno ti novi državi (Jugoslaviji) namenila, da se dozdej po par verskih resnicah ločeni bratje spet združijo v edini in apostolski Cerkvi.³⁰

Celovški škofijski ordinariat oz. škof dr. Adam Hefter se je neposredno vključil v plebiscitno agitacijo Avstriji v prid in je proti Randlu dal razširiti letak *Koroškim katolikom!*, v katerem mu je očital, da se je pregrešil "zoper zapovedano objektivnost, krščansko pravičnost in zakrivil proticerkveni postopek".³¹ Generalnemu vikarju je odrekel pravico izdajati okrožnice, ne da bi imel soglasje ordinarija.

²⁸ Prim. Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana (NŠAL/ŠAL), spisi V., fasc. 255, škofije tuje, dopis z dne 6. avgusta 1919. V njem se sklicuje na dopis št. 1818 z dne 29. julija 1919.

²⁹ Poslanica je objavljena v zborniku Janko Pleterški, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970), str. 240 (dalje: *Koroški plebiscit*).

³⁰ *Koroški plebiscit*, str. 240.

³¹ Prav tam.

Dolžnosti vernika na dan plebiscita.

Sporoča duhovščini in ljudstvu v preudarek
**generalni vikariat za Slovensko Koroško
v Dobrli vasi.**

Pojasnilo.

Generalni vikariat je bil od ljudstva in duhovščine mnogokrat pozvan in naprošen, da kot najvišja v coni A se nahajajoča cerkvena oblast, kot knezoškofijski namestnik za Slovensko Koroško, objavi in razglasi svoje nazore o dolžnostih vernikov na dan plebiscita. Ker se zavedamo odgovornosti pred Bogom, pred ljudstvom in vso zgodovino, smo po dolgem in vsestranskem razmišljanju sklenili, temu pozivu se odzvati. V sledeči poslanici podajamo sobratom kakor tudi dragemu ljudstvu svoje stališče.

Uvod.

Če kar naše ljudstvo na svoji zemlji živi, dela in trpi, je mnogokrat preživljalo dneve, ki so odločevali o njegovi prihodnosti, sreči in nesreči, veselju in bolesti, a ne vemo, je-li bil v njegovem dosedanjem življenju en dan tako važen, kakor je dan, ki stoji pred nami, dan glasovanja ali plebiscita. Volili bomo ta dan med Jugoslavijo in Nemško Avstrijo in s to volitvijo odločili svojo prihodnost za vse čase. Veliko predpravico nam je s tem zmago-slavna antanta priznala. Usodo drugih narodov stare Avstrije je odločila ona sama, nam pa je prepustila, da si jo izberemo sami. Po svoji prosti volji se moramo odločiti, se li hočemo vrniti pod prejšnjo nemško oblast, ali pa hočemo ostati z drugimi Slovenci v Jugoslaviji. Oči celega sveta so zato v teh dneh obrnjene v nas in k tebi, koroško ljudstvo, prihajajo svetovalci od vseh strani. Z upravičenjem te smemo prositi, da poslušáš tudi naš glas, glas svoje duhovščine. Tvoji otroci smo, med teboj, kmetско ljudstvo, smo preživeli svoja otroška leta, tebi smo posvetili vse svoje dosedanje življenje — in zato mislimo, da vemo, kaj je tebi v dobro. Kar s svojim razumom spoznamo, kar s svojim srcem čutimo, to ti v sledečem razlagamo. V trojnem oziru, v verskem, narodnem in gospodarskem ti hočemo glede plebiscita povedati svoje mnenje.

Verski razlogi.

Ljudstvo v pasu A je verno ljudstvo, kakor je sploh vernost in pobožnost mnogokrat opevana lastnost vsega slovenskega naroda. Prva sporočila, katera nam je zgodovina ohranila o naših davnih očetih, se vsa ujemajo v tej sodbi. Pred več kot tisoč leti je opazoval znani pisatelj Pavel Diakonus slovenske romarje, ki so prihajali na starodavno božjo pot v Oglej ali Akvilejo. Tedaj so šele postali kristjani. Več stvari nam o njih pripoveduje ta pisatelj — zgodovinar — posebno pa občuduje pobožnost slovenskih žen. In od takrat, drago ljudstvo, koliko tujcev je že občudovalo tvojo pobožnost! Da navedem samo še enega iz najnovejših časov: Ravno pred svetovno vojno, leta 1914, je izšla na Dunaju krasna obširna knjiga: Marijina božja pota. Učeni in pobožni pisatelj Hoppe opisuje ob sklepu knjige vtise, ki jih je sprejel med raznimi narodi stare Avstrije. O nas Slovencih piše (prestavljeno v slovenščino):

„Brez vsega premišljevanja moram priznati, da so Slovenci med vsemi avstrijskimi narodi najgorečnejši romarji — a li če naj rabim drugo besedo, ki nam doni lepše, moram trditi na podlagi jasnih dokazov: ako kak narod med avstrijskimi narodi zasluži ime „Marijin narod“, zasluži to ime slo-

Poslanica generalnega vikarja Matije Randla, prva stran (Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970))

Obenem je določno povedal, da bi se bil z vsemi močmi uprl temu namenu, če bi bil zanj vedel. Očital je generalnemu vikarju, da v narodnostnem vprašanju ni nepristranski in da je kršil objektivnost s tem, da je slikal razmere v nemški Avstriji črno, razmere v Jugoslaviji pa živo. S tem se je, po škofovem mnenju, pregrešil proti krščanski pravičnosti.³²

Posebej je škof dr. Hefter namenil pozornost Randlovim besedam o Srbih in njihovi verski pripadnosti.

³² Poslanica je objavljena v *Koroški plebiscit* za str. 240. Prim. Janko Pleterski, "O prvinah in značaju", v: *Koroški plebiscit* (dalje: Pleterski, "O prvinah in značaju"), str. 238–239.

Koroškim katolikom!

Prišlo mi je na znanje, da je prečastiti g. generalvikar v Doberlivasi, ki sem ga moral zavolj teh razmer postaviti, izdal katoliškim vernikom cone A poslanico o dolžnostih na dan plebiscita.

Gospod generalvikar nima pravice, kaj takega storiti, ne da bi vprašal škofa.

Njegova **dolžnost** bi torej bila, **da bi se bil prej z menoj v dogovor dejal.**

Če bi jaz prej bil vedel, kaj g. generalvikar nameruje, bi bil jaz

z vsemi mojimi močmi proti temu nastopil.

Globoko obžalujem, da se kaj takega zgodilo.

Kar je v tej zadevi dalje storiti, to si pridržujem.

Odgovoriti pa moram tudi na vsebino pisma.

G. generalvikar daje svoja povelja oziroma navodila v zadevi, ki je popolnoma politična, narodna stvar. Prebivalstvo cone A je glede ljudskega glasovanja razdeljeno v dve strani. Katoliška Cerkve in samo enkrat, ampak že opetovano izjavila, kako se morajo obnašati katoliški duhovniki v krajih z narodnimi boji. Posebno je te stori še Leo XIII. v poslanici na škofo na Češkem in Moravskem, ktero pismo sem dal nedavno tudi jaz prečastitemu duhovništvu na znanje, da se po tem ravna.

Katoliški duhovnik **ne sme biti pristranski.** On ne sme izgubiti zaupanja drugega dela svoje fare ali svojega kraja, ki govori drug jezik.

On naj postane vsem vse!

Gospod generalvikar se je pa s njegovo pristranostjo **pregrešil proti izrečnim zapovedim cerkve.**

Pogrešujem pa tudi v njegovi poslanici **zapovedano objektivnost** s tem, da slika vse razmere v Nemški Avstriji črno, medtem ko slika razmere v jugosloviji živo.

S tem se je pregrešil proti krščanski pravičnosti.

Zelo nevaren se mi zdi stavek v pismu g. generalvikara, ki pravi, da o Srbi pravoslavni, „a v otroški pobožnosti in vernosti so nam Slovencem enaki, loči jih od nas le nekaj verskih pravic“, „a v otroški pobožnosti in vernosti so nam Slovencem enaki, loči jih od nas le nekaj verskih pravic“. Nas katoličke loči od pravoslavne (ortodoksne) vere pred vsem, **da ne pripoznava papeža.**

To v očeh katolika posebno pa v očeh katoliškega duhovnika

nikoli in nikdar

ne sme biti majhna in neznatna stvar!

Take besede morajo zmotiti vernike!

Jaz le obžalujem, da mi ni več mogoče, ker ni več toliko časa, da naznamim vsem katoliškim vernikom cone A to moje stališče, **da pomirim njih vest in jim stvar pojasnim.**

Zato sem primoran, pred celim koroškim ljudstvom proti takemu proticerkvenemu postopanju, ki je v protislovju s izrečnimi zapovedi Cerkve

javno protestirati.

Adam I. r.
krški knezoškof.

Letak škofa Adama Hefterja (Janko Pleterški, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970))

Zelo nevaren se mi zdi stavek v pismu g. generalvikara, ki pravi, da so Srbi pravoslavni, 'a v otroški pobožnosti in vernosti so nam Slovencem enaki, loči jih od nas le nekaj verskih pravic'. Nas katoličane loči od pravoslavne (ortodoksne) vere pred vsem, da ne pripoznava papeža. To v očeh katolika posebno pa v očeh katoliškega duhovnika nikoli in nikdar ne sme biti majhna in neznatna stvar!³³

³³ Navaja Pleterški, "O prvinah in značaju", str. 239.

Nemci so letak razširjali tudi s pomočjo letala, ki ga je trosilo po južni Koroški.³⁴ Javni protest in ukor škofa ordinarija je uglednega duhovnika močno prizadel. Na pobudo dr. Ehrlicha je generalni vikar Randl določil za nedeljo pred plebiscitom molitveno uro na vsem plebiscitnem ozemlju.

Nastopanje v mednarodnem prostoru

Gre za sodelovanje na mirovnih pogajanjih in obveščanje mednarodne javnosti o dogajanju na Koroškem. Koroški duhovniki so imeli pomembno mesto v dogajanju na mirovni konferenci v Parizu. Tam sta bila dr. Lambert Ehrlich in Jurij M. Trunk. Po zamisli ljubljanskih politikov naj bi najprej vzpostavili stike s katoliškimi krogi v Londonu in jih informirali o položaju na Koroškem. Prvotno naj bi po načrtu Narodnega sveta v Ljubljani iz začetka decembra 1918 v tej misiji sodelovala učitelj zgodovine in prava v ljubljanskem bogoslovnem semenišču dr. Janez Zore in Jurij M. Trunk. Ker pa dr. Janez Zore zaradi bolezni ni mogel oditi na pot, je deželna vlada v Ljubljani namesto njega za člana delegacije Kraljevine SHS imenovala Korošca dr. Lamberta Ehrlicha, ki je zaradi svojega študija v Oxfordu in poznanstev imel več možnosti in je tudi razmere na Koroškem poznal bolje kot dr. Zore.

Dr. Ehrlich v Parizu

Vendar je načrt zaradi zapletov padel v vodo; Trunk je pot v London začel in kmalu končal. Zato se je vrnil v Ljubljano in tu ostal do maja 1919. Dr. Ehrlich, ki na pot v London sploh ni odšel, je v Pariz nameraval odpotovati že v začetku februarja 1919, a mu je zaradi zapletov s policijskimi oblastmi v Celovcu in na francoskem poslaništvu v Bernu, uspelo priti v Pariz šele 14. marca 1919. Čakanje v Bernu je izkoristil za pripravo spomenice, ki jo je poslal na Sveti sedež in v njej predstavil verske razloge za to, da Koroška pride k Jugoslaviji, podobno kot je to utemeljil pred njim krški škof dr. Anton Mahnič, da naj vsa jadranska obala pride k Jugoslaviji.³⁵ Gre za pomembna dokumenta, ki sta izraz razumevanje narodnostnega vprašanja s strani cerkvenih krogov in vsebujeta predloge za reševanje tega vprašanja.

³⁴ Prim. Malle, "Rožmanova koroška leta", str. 19.

³⁵ Več o obeh spomenicah in o delovanju dr. Lamberta Ehrlicha v Parizu nasploh prim. Jurij Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca 1919–1920", v: *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002) (dalje: Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca") in tam navedena literatura.

Dr. Lambert Ehrlich
(*dLib*)

O Ehrlichovem delu v Parizu so poznavalci njegovega dela zapisali:

V tej diplomatski misiji je razvil vse svoje sposobnosti in se izkazal za spretnega, iznajdljivega, neumornega delavca. Sestavljal je dobro argumentirane spomenice, stavljal predloge, si zapisoval vse podrobnosti, zbiral dokazilno gradivo, v kritičnih trenutkih dajal učinkovite pobude; tako je n.pr. on pripravil dramatično avdienco nadškofa Jegliča in slovenskih politikov pri predsedniku Wilsonu 5. junija 1919.³⁶

Ko je bila 10. septembra 1919 podpisana senžermenska pogodba, se je Ehrlich takoj vključil v dogajanje, povezano s pripravami na predvideni plebiscit in je bil na razne načine vpleten v dogajanje na Koroškem in v prizadevanja, da

³⁶ Rudolf Čuješ (zbral in uredil), *Dr. Lambert Ehrlich. Stražar naših svetinj. Gradivo za življenjepis* (Antigonish–Kanada, 1992) (dalje: Čuješ (ur.), *Stražar naših svetinj*), str. 63.

bi bil uspeh plebiscita ugoden za priključitev koroških Slovencev matičnemu narodu. Bil je v rednih stikih s politiki v Ljubljani in jim je pošiljal tako zelo koristne informacije kot ustrezne predloge za sprejemanje odločitev oziroma jih je svaril pred nepremišljenimi potezami. Še v času bivanja v Parizu je pridobival informacije o posameznikih, ki so vstopali v dogajanje na mednarodni ravni, in jih posredoval v Ljubljano, da bi izbirali ustrezne pooblaščenke za prevzemanje določenih nalog. Zelo pomembna so bila njegova poročila s področja varnostno-policijskega položaja in nemške propagandne dejavnosti na Koroškem oz. neustrezne jugoslovanske propagandne dejavnosti (na primer svarila pred odpravo demarkacijske črte med cono A in cono B). Opozarjal je na pomen informiranja in propagande v mednarodnem prostoru. S svojimi prispevki, ki so obravnavali posamezna vprašanja s plebiscitno tematiko, se je oglašal v dnevnem tisku.³⁷ Na podlagi ohranjene dokumentacije se zdi, da politično vodstvo v Ljubljani ni bilo tako zavzeto in na Ehrlichove predloge ni odgovarjalo tako, kot bi bilo pričakovati. Po ugotovitvah Jurija Perovška je Ehrlich "v boju za rešitev koroškega vprašanja v času po podpisu senžermenske mirovne pogodbe pokazal nedvomno dober politični občutek pri obravnavanju različnih vprašanj, povezanih s plebiscitom".³⁸ Žal njegovih uvidov in predlogov niso sprejemali tisti, ki so imeli možnost odločanja.

Ko je bilo doseženo soglasje za obisk ameriške delegacije na Koroškem, ki jo je vodil podpolkovnik Sherman Miles (po veroizpovedi protestant), je deželna vlada imenovala za spremljevalca komisije dr. Ehrlicha. V desetih dneh obiskov od 26. januarja do 6. februarja 1919 po Koroškem naj bi komisija ugotovila dejansko stanje (od tega je sedem dni preživela na ozemlju, ki ga je zasedla avstrijska vojska, in dva dneva na ozemlju, ki so ga zasedli Jugoslovani). Kot je ohranil spomin dr. Ehrlich, je bil Sherman Miles pod močnim nemškim in italijanskim vplivom. Miles je, tudi zaradi zimskih razmer, potoval "samo po glavnih cestah, se ustavljal samo v večjih krajih in tam iskal stikov z veljaki, večinoma učitelji, ki so bili narodno nezavedni ali pa celo nam sovražni. Dr. Ehrlich se je močno trudil, da bi prišla komisija v stik z narodom, ki je bil zavedno slovenski".³⁹ Obiskovali so v glavnem že močno ponemčene kraje in bili deležni močne pozornosti nemških gostiteljev. Avstrijski član komisije Albert Peter-Pirkham je znal spretno zavračati trditve slovenskega člana Lamberta

³⁷ Zlasti je v tem pogledu pomembno njegovo besedilo *Opomin koroškim Slovincem za plebiscit*, ki ga je objavil v osrednjem kulturnem in političnem listu koroških Slovencev *Mir* 5. in 6. oktobra 1920. V njem je koroške Slovence opozoril na pomen plebiscitne odločbe – ali se bodo postavili na stran premagane Nemčije in Avstrije ali pa na stran zmagovite antante. "Ehrlichov *Opomin* je bilo zadnje dejanje, ki ga je storil v svojem neumornem in izstopajočem prizadevanju za uspešno rešitev koroškega vprašanja po prvi svetovni vojni." (Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca", str. 84).

³⁸ Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca", str. 79.

³⁹ Čuješ (ur.), *Stražar naših svetinj*, str. 64.

Podpolkovnik Sherman Miles (*siol.net*)

Ehrlicha.⁴⁰ Dr. Ehrlichovo poročilo je izvirno pričevanje o razmerah na terenu, ravnanju ljudi, moči in vplivu nemške propagande in o pomanjkanju voditeljev na slovenski strani ("o zbeganem ljudstvu brez voditeljev"). Dr. Ehrlichovo prepričanje je bilo, da komisija sploh ni ugotavljala in ne ugotovila voljo koroških Slovencev glede bodoče pripadnosti državi.⁴¹ Miles je nato poslal na konferenco v Pariz poročilo, kjer je Karavanke predlagal kot mejo med državama. Dr. Ehrlich je storil vrsto korakov, da bi preprečil to krivično rešitev. Kot rezultat različnih posegov lahko gledamo, da so veliki štirje nato določili plebiscit (le nekaj dni pred tem so zavrnilo slovenski predlog za plebiscit na Primorskem). Vsekakor pa je dejstvo, da Lambertu Ehrlichu, ki je bil na pariški konferenci član jugoslovanske delegacije, "tega pristni Korošci niso odpustili".⁴²

⁴⁰ Prim. Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca", str. 62.

⁴¹ Prim. Pleterski, "O prvinah in značaju", str. 219–220.

⁴² Avguštín Malle, "Ehrlichov rod", v: *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002) (dalje: Malle, "Ehrlichov rod"), str. 16. Več o nastajanju poročila prim. Andrej Rahten, "Šampanjec v Gradcu in nemške demivierge" – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 781–814.

Jurij M. Trunk v Parizu

Maja 1919 je deželna vlada v Ljubljani pozvala Trunka, naj gre v Pariz, ker so nastopile velike težave, ker naj bi bil v pomoč dr. Ehrlichu pri pripravi gradiva za razprave o koroškem vprašanju. Šlo je za strokovno in podporno delo, ki so ga sicer opravljali diplomati in politiki. Trunk je kot svetovalec pripravljal gradiva; ohranila se je vrsta dokumentov, ki jih je pripravil kot podporo delegaciji Kraljevine SHS.⁴³ Trunk je tam bil do srede junija 1919. Dne 17. junija 1919 se je vrnil v Borovlje. V svojih spominih je Trunk ohranil zanimive podrobnosti, ki kažejo na spletkarsko dogajanje v okviru konference. Posebej dragoceno je poročilo o srečanju slovenskih predstavnikov delegacije Kraljevine SHS pri ameriškem predsedniku Wilsonu. "Wilson je odločil plebiscit, potegnil pa tudi, seve, ne da bi koga nas vprašal, mejo, torej že kot trajno določeno mejo od Pece do Laboda..."⁴⁴ Kot ugotavlja Matjaž Klemenčič, je bil Trunk aktiven tudi v publiциstični sekciji medzavezniške plebiscitne komisije.

Trunkovo pričevanje ohranja izvirno in zgodovinsko vrednost. Ni šlo za nerazgledanega duhovnika, brez izkušenj, temveč za svetovljana, ki je videl več kot le Koroško. Po njegovem globokem prepričanju je bil odločilen za vse nadaljnje dogajanje obisk ameriške delegacije na Koroškem januarja 1919, ki jo je spremljal dr. Ehrlich.

Američani so videli tam same Nemce. Upravičeno trdim, da je bila ta komisija naša smrt. Prinesla nam je ljudsko glasovanje. Danes nismo več zajci in vemo, kako se ljudska glasovanja 'delajo'. 'Naredili' so res tako, da smo sijajno propadli, seve, ker je že komisija sklenila, da pride Koroška k Avstriji. Plebiscit je bil samo zaradi lepšega. Mi smo vanj verovali, ker smo bili 'naivni'. Američan dobro ve, kaj je 'bluff' ali 'humbug', in prav to je bil naš plebiscit. Seve je že takrat stal za hrbtom teh Američanov – Lah.⁴⁵

Trunk je bil prepričan, da so takšno rešitev podpirali Italijani, ki so s pridobitvijo Južne Tirolske bili zadovoljni, in da bi pomirili Nemce, so jim zagotovili celotno Koroško, to je mejo na Karavankah. O ravnanju v Parizu je Trunk zapisal:

Preveč smo zaupali v svojo poštenost in pravično stvar; premalo pa pomislili, da je Lah potomec starih, zvitih Rimljanov, ki so znali še vsak narod opehariti. Lah je vsako vojsko zgubil, a vsakega zmagovalca ociganil, to uči zgodovina. Lah in nihče drug je ociganil tudi nas za Koroško. Amerika, kolikor pride v poštev,

⁴³ Dokumente navaja Klemenčič, *Jurij Trunk*, str. 146.

⁴⁴ Trunk, *Spomini*, str. 132–133.

⁴⁵ Prav tam, str. 126.

Jurij M. Trunk (*dLib*)

Anglija in deloma tudi Francija, so bile, vsaj v koroškem vprašanju, v laški službi. Da Lah pri tem ni mislil samo na cukrček za Avstrijo, temveč da je s Koroško v stratežičnem oziru hotel škodovati celi Jugoslaviji, je jasno kot beli dan.⁴⁶

Prepričanje Jurija M. Trunka je bilo in to je ohranil do konca svojega življenja, da je bila usoda Koroške zapečateni z raznimi kompromisi med antantnimi silami. V dogovarjanju in spletkarjenju sta imeli odločilno vlogo Italija in Velika Britanija, Američani se na stvari niso razumeli, več naklonjenosti do Slovencev so Trunkovem prepričanju kazali Francozi. V nadaljevanju, ko je prišlo na vrsto sklicevanje na sklepe mirovnih pogajanj, se je kot najpogostejši pristop pokazala dvojnost razumevanja, ko je šlo za vprašanje zahtev antante: slovenska stran je poudarjala, da so določeni ukrepi v nasprotju z mirovno pogodbo, zastopniki antantnih sil pa so zatrjevali, da je to bilo v smislu mirovne pogodbe. Na vsakem koraku se je pokazalo, da je bila interpretacija v rokah močnejšega. Jugoslovanska delegacija ni bila najbolj usposobljena za nastopanje na svetovnem parketu – od članov so angleški jezik obvladali le nekateri, poleg dr. Ehrlicha in Trunka.

⁴⁶ Prav tam, str. 130–131.

Ravnanje duhovnikov iz osrednje Slovenije

Za dogajanje na Koroškem so se zanimali tudi duhovniki v osrednjem slovenskem prostoru. Slovenski tisk je objavljala poročila o dogajanju in izvirne komentarje. Ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič je pozorno spremljal dogajanje na Koroškem. Odraze tega večkrat najdemo v njegovem dnevniku. Za 9. januar 1919 je zapisal:

Na Koroškem teče kri. Nemci prodirajo v slovensko ozemlje. V Borovljah so se naši umaknili in zadali Nemcem velike izgube. Poškodovali so cerkev, razdejali župnišče; duhovniki so ob pravem času zbežali. Sovraštvo med narodi raste, greha vedno več, bojim se še hujše šibe božje. Pri nas je sedaj pet koroških duhovnikov beguncev; par jih je izreklo željo, naj bi jim dal kako službico: toda kje in kako? Ustregel bom, ako se kaj odpre.⁴⁷

Škof Jeglič je spremljal dogajanje na mirovni konferenci v Parizu. 26. maja 1919 je šel v Pariz, da bi se o dogajanju informiral na samem kraju in da bi s svojo navzočnostjo vplival na sprejemanje odločitev.

Nismo bili zastoj v Parizu, nekaj smo že dosegli ravno radi Koroške. No, položaj se je menjaval vsak dan. Obiskali smo vse prve državnike. Dne 5. junija nas je sprejel Wilson. Naša izvajanja radi Koroške je pozorno poslušal in zdi se mi, da so učinila nanj jako dober vtis. Vodil nas je Brejc, njegove dokaze, prošnje in grožnje je spretno prevajal na angleško dr. Schwegel, ki je član pariške delegacije. Brejc je jako spreten, toda prehud in se večkrat precej zaleti, vendar pa popravi, ako mu kdo pametno ugovarja. /.../ Jako marljivo dela bogoslovni profesor dr. Lambert Ehrlich iz krške škofije (Celovec). On je desna roka našega Žolgerja. Le-ta obvlada vsa vprašanja, je izredno marljiv, razume in previden.⁴⁸

Glede na reakcije se je čutilo, da je na vse imela navzočnost škofa močan vtis. Po vrnitvi v Ljubljani je je škof Jeglič za dnevnik *Slovenec* napisal članek, s katerim je želel javnost obvestiti o pravem stanju in zavrnil dvome o učinkovitosti jugoslovanske delegacije. Z vsem prepričanjem je lahko zatrdil, "da so naši delegatje zares storili vse, karkoli so storiti mogli in smo od njih pričakovali".⁴⁹

Škof Jeglič je 15. avgusta 1919 šel na Koroško in se udeležil javnega shoda v Sinči vasi. Za 16. avgust je v svoj dnevnik zapisal:

⁴⁷ Jeglič Anton Bonaventura, *Jegličev dnevnik*. Znanstvenokritična izdaja, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar (Celje, 2015) (dalje: Jeglič, *Dnevnik*), str. 774.

⁴⁸ Jeglič, *Dnevnik*, str. 779.

⁴⁹ Prim. Jegličev članek "V Parizu", *Slovenec*, 8. 6. 1919, št. 131, str. 1.

General Maister je za včeraj priredil javen shod za koroške Slovence, ki naj bi se navdušili, da bodo ob plebiscitu glasovali za Jugoslavijo. Za sedaj so še zelo boječi in plaši jih misel: kaj pa bo, ako Nemci nazaj pridejo. Dan ni bil srečno izvoljen. Povabljen, naj pridem maševat, sem se zgodaj odpeljal z vladinim avtom v Sinčo vas na Koroškem, v župniji Dobrla vas. Ob desetih je bilo zbranih kakih tri tisoč Slovencev. Maševal sem. Po sveti maši je general zborovanje začel z dosti lepim govorom. Za njim sem nastopil jaz s precej zmedenim govorom. Mislim, da so me razumeli, ker so mi močno pritrjevali. Za menoj so govorili še drugi. Tabor je trajal še popoldne do šestih in pol; popoldne je prišlo mnogo novih ljudi. Menda so nekateri liberalci prav nerodno govorili.⁵⁰

Zatem je škof Jeglič obiskal zavod šolskih sester v Šent Rupertu pri Velikovicu in bil zgrožen nad dogajanjem v predhodnih mesecih. Zapisal je:

Ko so se pred par meseci naše trupe morale umakniti, je tja pridrla nemška Volkswehr, napadla zavod in ga oplenila. Česar niso mogli odnesti, so razbili. Posebno kapeli so opustošili, vlomili v tabernakelj, svete hostije z rokami zmečkali, vzeli kelih in v gostilni iz njega pili, nato so oplenili župnišča in cerkve vse do Jezerskega, od koder so jih naše čete zopet nazaj pognale. Strašno!⁵¹

Na taboru v Sinči vasi so med drugimi nastopili tudi liberalni govorniki, ki so s svojimi idejami škofa Jegliča zelo motili; sestavni del njihovih nastopov je bila proticerkvenost in popolna svobodomiselnost, kar seveda ni imeli nič skupnega z naporji za osveščanje javnosti pred plebiscitom (in zavračanju nemške agitacije) in je bilo v nasprotju z delom, ki so ga v svojih okoljih opravljali slovensko čuteči duhovniki. Za 18. avgust 1919 škof Jeglič v dnevnik zapiše:

Naša vlada je poslala na Koroško precej učiteljev in uradnikov slovenskih, toda liberalnih, ker je naših zmanjkalo. Le-ti so koj začeli razvijati liberalno zastavo. – General Maister, poprej strasten, sedaj zmeren liberalec, je napravil že dve veselici s plesom, pri katerem so se godile grde nespodobnosti. – Vse to me je nagnilo, da sem danes pisal dekanu in generalnemu vikarju Randlnu v Dobro vas, naj čim prej zbere k sebi vse dekane, da si napravijo točen delaven program za prihodnje mesece, in sicer z ozirom na nemško agitacijo in na liberalno prizadevanje. Prosil sem ga: naj pove generalu Maistru, da ga prosim in rotim, naj ne prireja plesnih veselic, ki narod moralno kvarijo.⁵²

⁵⁰ Jeglič, *Dnevnik*, str. 785.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prav tam.

General Maister na Koroškem s proštom Randlom (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, fototeka)

Po objavi izidov je bilo v osrednji Sloveniji veliko razočaranje. Škof Jeglič je za 13. oktober 1920 zato zapisal:

Koroška izgubljena. – V nedeljo je bil na Koroškem, na jugu, plebiscit: zmagali so Nemci, mi smo propadli! In sedaj? V nevarnosti je Gorenjska do Jesenic! Železnico hočejo Lahi s pomočjo Nemcev. Deus misereatur nostri! Zaupam v Božjo previdnost: prosil sem in prosim za tak mir, kakor je za katoliško Cerkev najbolje. Bo že tako prav!⁵³

Represivni ukrepi proti slovenski koroški duhovščini

Nemške oblasti in nemški krogi nasploh so v slovenski duhovščini gledale močno oporo teženj slovenskega prebivalstva in zagovornike pripadnosti južne Koroške k novi južnoslovanski državi. Velik del nemških krogov je slo-

⁵³ Prav tam, str. 816.

venske duhovnike sovražil že v letih pred vojno, med njo in po njej. Kar nekaj duhovnikov je bilo aretiranih že med prvo svetovno vojno. Aretirani Slovenci so bili obtoženi predvsem zaradi izdaje (§ 58 do 62 St.G.), žalitve veličanstva (§ 63) in motenja javnega reda in miru (§ 65). Predvsem slovenski duhovščina je bila izpostavljena množičnim preganjanjem in aretacijam. Leta 1914 je bilo aretiranih in obtoženih deset, leta 1915 trije, leta 1916 pet duhovnikov, od katerih so bili le trije – Janko Maierhofer, Anton Šturm in Janez Nep. Volavčnik – pravnomočno obsojeni; v primeru dveh drugih obsojenih kazenska sodba ni bila potrjena s strani pristojnega vojaškega poveljnika. Ostali so bili po 269 dneh zapora izpuščeni brez nadaljnega postopka. Pri drugih duhovnikih so bile opravljene tudi hišne preiskave in proti njim so bile vložene obrekljive obtožbe, med drugim proti vodji slovenske gospodarske zadruga v Kühnsdorfu/Sinča vasi, monsignorju Valentinu Podgorcu, proti vodji slovenske krščansko-socialne zveze, profesorju teologije dr. Lambertu Ehrlichu, proti organizatorju in vodji slovenskega cerkvenega društva devic dr. Johannu (Janku) Arnejcu, proti predsedniku slovenske duhovniške kongregacije v Gornji Koroški, župniku dr. Franzu Cukali v Arnoldsteinu/Podkloštru, in proti uredniku slovenskega časopisa *Mir*, stolnemu vikarju Francu Smodeju. Prav tako sta bili nadlegovani bratovščina Sv. Mohorja v Celovcu in Sodaliteta, združenje slovenskih duhovnikov na Koroškem.⁵⁴

Narodno nestrpnost in sovraštvo je leta poprej sejalo tudi dnevno časopisje, tako nemško kot slovensko. Negativen in kar sovražen odnos do slovenskih duhovnikov se je kazal ob različnih priložnostih in je imel razne oblike. Marca 1918 je na primer časopis *Freie Stimmen* zapisal, da so slovenski duhovniki "pobesnena vindišarska hujskaška duhovščina, ki neti vseslovansko hujskarijo".⁵⁵ Mnogi so bili prepričani, da se je samo Katoliška cerkev, ki jo je predstavljal slovenski kler s približno 140 duhovniki, upirala germanizaciji.

Zato je naravno, da je slovenska duhovščina na Koroškem predmet podivjanega sovraštva nemških liberalnih strank. Izbruh vojne (1914) jim je – nemškim liberalnim strankam – dal ugodno priložnost, da uničijo vpliv duhovščine. Sistematično in metodično so obrekovali, da je slovenski kler srbofilski, panaslavističen, protidržaven. /.../ Dr. Ehrlich navaja imena, kraje in datume 16 duhovnikov, dobrih 10 % vsega slovenskega klera – ki so bili izpostavljeni sramotnemu podivjanju

⁵⁴ Več o tem prim. Tamara Griesser Pečar, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920* (Celovec, 2009); Marija Vrečar (ur.), *Južna Koroška in njena cerkvena podoba v 20. stoletju. Ob 100-letnici Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem (1906–2006)* (Celovec, 2007).

⁵⁵ Prim. *Freie Stimmen*, 12. 3. 1918, str. 4; navaja Kolarič, *Škof Rožman*, str. 327.

množic in nato zaprti. Veliko duhovnikov, zlasti vodilnejših, je bilo podvrženo hišnim preiskavam zaradi lažnih obtožb.⁵⁶

Sovražnost do slovenske duhovščine se je bolj izrazito pokazala že v prvih tednih po koncu vojaških sovražnosti. Ni šlo vedno le za ogrožanje njihovih življenj, temveč večinoma bolj za onemogočanje njihovih nastopov, opravljanje in obrekovanje, oviranje dejavnosti, kratenje ugleda pri ljudeh. Ropali so cerkve in župnišča, odnašali, kar je še ostalo iz vojnega časa, ustrahovali in očitali. Obstreljevali so poslopja in ljudi. Kjer so oblast prevzeli Nemci, so slovenske duhovnike izgnali.

Precej jih je zbežalo, da si rešijo življenje, veliko je bilo aretiranih in pozaprtih, drugi spet so bili zasramovani, pretepani, opljuvani, nekateri so komaj ušli smrti. Dr. Ehrlich z imeni in datumi navaja vse, ki so bili izgnani iz svojih mest: 35. – Približno 40 duhovnikov in okoli 100 vplivnih Slovencev pa je zbežalo v Slovenijo, Jugoslavijo, in se ne upajo vrniti.⁵⁷

Slovenski duhovniki, ki so delovali v južnem delu Koroške, so v veliki večini čutili dolžnost, da so podpirali vključitev južne Koroške v novonastalo južno-slovansko državo. Ko je list *Mir* objavil povzetek pridige dr. Rožmana 10. avgusta 1920 v cerkvi sv. Lucije v Dobu pri Pliberku, kjer je dejal, da je treba glasovati za Jugoslavijo, če ljudje želijo ohraniti slovenske duhovnike na Koroškem, v članku pod naslovom *Ali naj izgubimo vse slovenske duhovnike?* Je uradni nemški list *Klagenfurter Zeitung* zapisal: "Na to vprašanje odgovarjamo z veseljem 'DA!'" in nato pristavil, "da so slovenski duhovniki oskrnjevali cerkve in prižnice in da so le oni vzrok, da je prišlo toliko gorja v deželo".⁵⁸ Reči je mogoče, da pri tem ni šlo za izpade posameznikov, temveč je takšno bilo načelno ravnanje nemško čutečih krogov.

Poznali so pritisk nemških krogov že iz predhodnega obdobja. V mnogih pogledih se je ta pritisk sedaj še povečal, Nemci so postajali bolj agresivni in v nekaterih pogledih že napadalni do vsega slovenskega, zlasti duhovščine, ki so jo gledali kot steber slovenstva. Javno so jih sramotili in jim grozili. Že v pozni jeseni 1918 so bili nekateri duhovniki pregnani iz svojih župnij. Val nasilja se je sprostil po neuspešni ofenzivi slovenskih enot s podporo srbskih konec aprila 1919, na

⁵⁶ Navaja Marija Vrečar, "Uvodna razprava", v: Lambert Ehrlich, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* (za objavo pripravila Marija Vrečar) (AES 24) (Ljubljana, 2002) (dalje: Vrečar, "Uvodna razprava"), str. 24. O procesih proti duhovnikom na spodnjem Štajerskem prim. Filip Čuček in Martin Moll, *Duhovniki za rešetkami. Poročila škofu o poletih 1914 na spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikov* (Viri 22), (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2006).

⁵⁷ Navaja Vrečar, "Uvodna razprava", str. 24.

⁵⁸ Navaja Kolarič, *Škof Rožman*, str. 140–141; prim. Malle, "Rožmanova koroška leta", str. 20.

katero so nemški oddelki odgovorili s protiofenzivo; oblast so v roke vzeli "folksverovci". Ti so na več krajih vdirali v slovenske domove in cerkve, ropali so tabernaklje, uničevali kelihe in hostije. Izropali so na primer romarsko cerkev pri Božjem grobu v Pliberku, odnesli vso cerkveno opravo in kelihe.⁵⁹ Drugje so zatrjevali: "*Wir brauchen keine Messe und keine Pfaffen*" (mi ne potrebujemo maše in farjev).

Pred nasiljem nemških nasprotnikov se je v Slovenijo umaknil Franc Ksaver Meško in še okoli 40 drugih duhovnikov; kakšen med njimi je odšel že pred plebiscitom. Po ugotovitvah novejših raziskav je Koroško zapustila ali morala zapustiti skupina 28 pregnanih duhovnikov, pri čemer, tako Malle, "je treba upoštevati, da so nekateri duhovniki po nepotrebnem zapustili Koroško" in bi bilo potrebno preveriti vsak primer zase, kajti hkrati je tudi res, "da so morali Koroško nekateri dejansko zapustiti, ki tega niso nameravali".⁶⁰ V tem pogledu izstopa primer tinjskega prošta Gregorja Einspielerja, ko so ga oblasti zgrabile, posadile v avto in ga na Holmcu postavile na mejo. Od tem je šel peš in se javil v župnišču na Prevaljah. V svojo škofijo ga je sprejel škof dr. Mihael Napotnik v Mariboru.⁶¹ V spomenici, ki jo je na Sveti sedež konec februarja 1919 naslovil dr. Ehrlich, je navedel 35 imen duhovnikov, ki so bili napadeni in so trpeli posledice nemških sovražnosti.⁶² Za versko življenje v župnijah, kjer so verniki uporabljali slovenski jezik, je to bila neposredna grožnja za delovanje Cerkve. Dr. Ehrlich je pri tem navedel besede škofa dr. Adama Hefterja, ki mu jih je zadržil 12. februarja 1919: "Če slovenske župnije ostanejo pod nemško oblastjo, bo versko stanje brezupno." Marija Vrečar je v škofovi ugotovitvi videla priznanje,

da je želja večine slovenskih duhovnikov na Koroškem po združitvi z matičnim narodom upravičena, kar je Lambert Ehrlich uvodoma zatrdil zastopniku Sv. stolice v Bernu: "Podpisani izraža enodušno prepričanje slovenske duhovščine, da bodo katoliški interesi tega prebivalstva najboljše zaščiteni, če noben Slovenec ne bo ostal izven Jugoslavije."⁶³

Zavzemanje na različnih ravneh, da bi se ti duhovniki smeli vrniti na Koroško, niso prinesla nobenih sadov.

⁵⁹ Prim. Kolarič, *Škof Rožman*, str. 130.

⁶⁰ Malle, "Rožmanova koroška leta", str. 20. Pri številu se avtor sklicuje na noto jugoslovanske vlade avstrijski.

⁶¹ Prim. Malle, "Rožmanova koroška leta", str. 20.

⁶² Prim. Eingabe von Lambert Ehrlich an den Repräsentanten des Heiligen Stuhls in Bern, Msgr. Luigi Maglione, über die Notwendigkeit des Anschlusses des von Slowenen bewohnten Gebietes Kärntens an Jugoslawien, Bern 24. 2. 1919 (v italijanščini). Z drugimi informacijami navaja Marija Vrečar, "Dokumentacija: 100 let Sodalitete presvetega Srca Jezusovega", v: *Južna Koroška in njena cerkev na podoba v 20. stoletju. Ob 100-letnici Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem (1906–2006)* (Celovec, 2007) (dalje: Vrečar, "Dokumentacija", str. 388–389).

⁶³ Vrečar, "Dokumentacija", str. 389.

Več kot 40 slovenskih duhovnikov je po negativnem izidu plebiscita za vedno zapustilo Koroško in so našli zatočišče v lavantinski in ljubljanski škofiji.⁶⁴ Med njimi je bilo več pomembnih organizatorjev cerkvenega življenja, učiteljev, pobudnikov raznih oblik cerkvenega združevanja in organizatorjev, tudi duhovniškega združenja Sodaliteta presvetega Srca Jezusovega (njena pobudnika dr. Lambert Ehrlich in dr. Gregorij Rožman).⁶⁵ Kakšen med duhovniki si je našel možnosti dela med slovenskimi rojaki po svetu. Med temi je izstopal Jurij M. Trunk, ki je, kot zapiše v svojih *Spominih*, odšel na pot zaradi razmer v Avstriji in ni računal, da bo tam ostal za zmeraj.

Da ostanem? Ne ravno. Kot mnogi drugi, sem mislil tudi jaz, 'le nekaj let' morda. Domovina ni izgnila. Razmere se utegnejo izpremeniti, pa se vrnem. Kmalu uvidim, da bo na Koroškem ostalo, kakor je nastalo in je, in v Jugoslaviji se meša in meša. Odločim se za ameriško državljanstvo, Avstriji lahko dam slovo, saj je mene že prej odrezala in nič vprašala.⁶⁶

V škofijah, kamor so se zatekli pregnani duhovniki, se je postavilo vprašanje o njihovem sprejemu, zaposlitvi in oskrbi s sredstvi za preživetje. Z odhodom iz krške škofije so ostali brez dohodkov. Ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič je zato prosil Poverjenišтво za uk in bogočastje pri Deželni vladi v Ljubljani za pomoč, s katero bi slovenskim koroškim beguncem, ki so ostali brez sredstev in se jim ni moglo dati ustrezna služba, vsaj začasno pomagali, s svoje strani pa je obljubil, da jim bo dal možnost vključitve v redno župnijsko delo, če se bo le pojavila kakšna možnost.⁶⁷

Deželna vlada za Slovenijo je spremljala dogajanje na Koroškem in kmalu ugotavljala, da se je po slabem izidu plebiscita nadaljeval pritisk na člane slovenske skupnosti, zlasti še na inteligenco in med temi na duhovnike, "da bi potem toliko lažje potujčali priprosti narod", kot beremo v dopisu predsedništva deželne vlade za Slovenijo škofijskemu ordinariatu v Ljubljani dne 15. decembra 1920.⁶⁸ V dopisu je deželna vlada ugotavljala, da se je takšnemu pritisku pridružil tudi krški škofijski ordinariat, ki je slovenskim duhovnikom narav-

⁶⁴ Seznam duhovnikov, ki so odšli iz krške škofije, objavlja Peter Tropper (ur.), *Nationalitätenkampf. Kulturkampf. Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921*, str. 18. Seznami so objavljeni tudi na drugih mestih.

⁶⁵ O tem je Marija Vrečar pripravila obsežno razpravo in objavila "Dokumentacija", str. 355–480.

⁶⁶ Trunk, *Spomini*, str. 193–194.

⁶⁷ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., fasc. 255, škofije tuje, dopis ljubljanskega škofijskega ordinariata št. 6274 z dne 19. oktobra 1920.

⁶⁸ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., fasc. 255, škofije tuje, dopis predsedništva deželne vlade za Slovenijo št. 13.725 z dne 15. decembra 1920. Dopis je podpisal predsednik (vodja predsedništva) deželne vlade dr. Leonid Pitamic.

nost svetoval, "da zapustijo župnije na Koroškem in se izselijo v Jugoslavijo". "Če bi se to izvršilo, bi bili močno oškodovani naši narodni interesi na Koroškem, ker bi bila slovenskemu ljudstvu odvzeta najmočnejša opora – slovenska duhovščina." Zato je dr. Pitamic zaprosil škofijski ordinariat v Ljubljani, "da duhovnikom, ki pridejo iz Koroške ne podeli v svoji škofiji župnij ali drugih služb", ne bi pa ugovarjal, da bi duhovnikom, ki jim je krški škof dal dopust, dovoli dopust v ljubljanski škofiji, "ker bo tem duhovnikom pozneje, ko se nacionalne strasti zopet pomirijo, gotovo omogočeno, da se povrnejo kot dušni pastirji med svoje rojake". Hkrati je prosil, da po svoji uvidevnosti krški ordinariat opozori na posledice, ki bi jih za versko življenje imel odhod tolikšnega števila slovenskih duhovnikov.

Kot odgovor na to je ljubljanski škofijski ordinariat 22. decembra 1920 poslal dopis krškemu škofijskemu ordinariatu in se zanimal, ali se je pritisk proti slovenskim vernikom in proti duhovnikom slovenske narodnosti povečal in ali je bilo slovenskim duhovnikom na Koroškem res svetovano, naj se izselijo v Jugoslavijo, "kar bi zagotovo bila velika škoda verskega življenja tamkajšnjih Slovencev".⁶⁹ Odgovor krškega škofa je bil potrditev takšnega ravnanja: ker so nekateri slovenski duhovniki v krajih delovanja povzročali nemire, jim je bilo svetovano, da so zapustili škofijo. Škof dr. Hefter je ugotavljal, da so nekateri duhovniki delovali preveč razdiralno in so se ukvarjali s političnimi vprašanji, zato jim je bilo svetovano, da zapustijo tiste kraje in se odselijo drugam.⁷⁰

Misli za sklep

Slovenska duhovščina na Koroškem je bila ob svojem rednem župnijskem pastoralnem delu v času pred plebiscitom na številne in različne načine vpeta v dogajanje na narodnostnem in tudi na političnem področju. Glede svojih narodnih namenov, ki so bili izraz povezanosti s skupnostmi, med katerimi so delovali, ni imela podpore svojega cerkvenega predstojnika v Celovcu. Velika večina je videla prihodnost Slovencev na Koroškem in tudi ohranjanje vere v okviru nove južnoslovanske države. Med ljudstvom v cerkvenih občestvih je delala za osveščanje pomena dogodka in uporabljala cerkvena sredstva za iskanje dobrih rešitev. S svojim znanjem, izobrazbo in povezavami je bila v pomoč diplomatom in politikom, ki so bili vključeni v sprejemanje odločitev. Ob razvoju dogodkov je ugotavljala pomanjkanje povezav s centri odločanja, slabo strokovno in diplomatsko izkušnost jugoslovanskih udeležencev v pogajanjih ter

⁶⁹ NŠAL/ŠAL, spisi V., fasc. 255, škofije tuje, dopis št. 7422 z dne 28. decembra 1920,

⁷⁰ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., fasc. 255, škofije tuje, odgovor krškega škofijskega ordinariata št. 2622/20 z dne 21. februarja 1921.

pretkanost izkušanih diplomacij (predvsem italijanske, britanske in nemške). Več deset koroških duhovnikov je zaradi svoje aktivne vloge v predplebiscitnem dogajanju moralo zapustiti Koroško. Kot prispevek za boljše poznavanje vsega dogajanja v Parizu lahko gledamo zbrano gradivo in študijo za zgodovino pariške mirovne konference, ki jo je pripravil dr. Ehrlich in objavila Marija Vrečar šele leta 2002. Čeprav je bilo delo ocenjeno kot pomembno dopolnilo slovenske historiografije in vir za poznavanje dogajanja po koncu svetovne vojne, je več desetletij ostalo v rokopisu. Na izid koroškega plebiscitnega dogajanja je dr. Ehrlich gledal kot na "*mysterium iniquitatis*", kot je zapisal v enem od svojih pariških pism,⁷¹ to je kot na povzetek vsega slabega, ki se je zbralo ob ustvarjanju javnega razpoloženja med pripravami na plebiscit in je bilo, po njegovem gledanju na stvari, onstran dometa racionalne razlage.

Bogdan Kolar

SLOVENIAN PRIESTS IN THE TIME BEFORE THE CARINTHIAN PLEBISCITE

SUMMARY

The two-year period from the end of the First World War until the plebiscite was held was a time for the Slovenian Carinthian clergy to become more involved in the political developments in the country, even though they had already been accused of being too involved in politics by German circles and the leadership of the Gurk/Celovec diocese. Even if they did not assume direct political functions, they had the opportunity to present their views to the people among whom they worked and to advocate for a new South Slavic state, where they would be united with their compatriots from the central Slovenian area. They stressed religious and national reasons in favour of this. As the southern

⁷¹ Navaja Čuješ (ur.), *Stražar naših svetinj*, str. 65.

part of Carinthia had no contact with the leadership of the diocese in Klagenfurt/Celovec, a temporary vicariate-general was established in Dobrla vas, headed by Provost and Dean Matija Randl; the vicariate existed until the plebiscite was held. Just before the plebiscite, the Vicar General issued guidelines for the participants and advised the decision for Yugoslavia. The Bishop of Klagenfurt publicly reprimanded him for this and distanced himself from his views. A small group of Carinthian Slovene clergy had the opportunity to participate at the international level and especially in the Paris Peace Conference, but were disappointed to find that their efforts did not bear fruit. After the plebiscite, the more exposed priests felt threatened or had already experienced violence at the hands of the German population and institutions, and several dozens of them retreated to the territory of the Maribor and Ljubljana dioceses. Priests from central Slovenia took a keen interest in the developments in Carinthia; Bishop Anton Bonaventura Jeglič of Ljubljana attended a public meeting and presented his views on the future of the Slovenes of Carinthia. On the same occasion, he met General Rudolf Maister. The records of the plebiscitary events in the parish chronicles, the material collected by Dr Lambert Ehrlich, a collaborator of the Yugoslav delegation at the Paris Peace Conference, and the personal notes of Jurij M. Trunk, an active participant in the events in Carinthia, preserve important historical value.

VIRI IN LITERATURA

NŠAL/ŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana, spisi V, fasc. 255, škofije tuje.

Bogoljub – Ljubljana, letnik 1927.

Freie Stimmen – Klagenfurt/Celovec, letnik 1918.

Kirchliches Verordnungsblatt – Klagenfurt/Celovec, letnik 1919.

Mir. Glasilo koroških Slovencev – Celovec-Prevalje, letnika 1918 in 1920.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1919.

.....
Čuček, Filip in Moll, Martin, *Dubovniki za rešetkami. Poročila škofu o poleti 1914 na spodnjem Štajerskem aretiranih dubovnikih* (Viri 22), (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2006).

Čuješ, Rudolf (zbral in uredil), *Dr. Lambert Ehrlich. Stražar naših svetinj. Gradivo za življenjepis* (Antigonish–Kanada, 1992).

Čuk, Silvester, "Ksaver Meško, pevec dobrote in ljubezni", *Ognjišče*, št. 2 (2014), str. 58–65.

Ehrlich, Lambert, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* (za objavo pripravila Marija Vrečar) (AES 24) (Ljubljana, 2002).

Felaher, Julij, "Randl Matija", v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga (Ljubljana, 1960–1971), str. 25.

Griesser Pečar, Tamara, *Die stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920* (Celovec, Mohorjeva, 2009).

Jeglič, Anton Bonaventura, *Jegličev dnevnik*. Znanstvenokritična izdaja, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar (Celje, 2015).

Juhant, Janez, *Lambert Ehrlich, prerok slovenskega naroda* (Celovec-Celje-Gorica, 2022).

Klemenčič, Matjaž, Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter Zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 1999).

Kolarič, Jakob, *Škof Rožman. Dubovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*, I. del (Celovec, 1967).

Kralj, Franc, "Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda", v: Metod Benedik (ur.), *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (Celje, 1991), str. 173–194.

Kranjec, Silvo, "Smodej Franc", v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga (Ljubljana, 1960–1971), str. 383–384.

Malle, Avguštin, "Rožmanova koroška leta", v: Škulj, Edo (ur.), *Rožmanov simpozij v*

- Rimu* (Celje, 2001), str. 7–21.
- Malle, Avguštin**, "Ehrlichov rod in koroška leta Lamberta Ehrlicha", v: Škulj, Edo (ur.), *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002), str. 9–22.
- Messner, Mirko in Verdel, Helene (ur.)**, *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918–1920* (Celovec, 1989).
- Perovšek, Jurij**, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca 1919–1920", v: Škulj, Edo (ur.), *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002), str. 59–85.
- Pleterski, Janko, Ude, Lojze in Zorn, Tone (ur.)**, *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970).
- Pleterski, Janko**, "O prvinah in značaju plebiscitne odločitve", v: Pleterski, Janko, Ude, Lojze in Zorn, Tone (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970), str. 215–270.
- Rahten, Andrej**, "'Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges' – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 781–814.
- Slovenski biografski leksikon*, 4 zv. (Ljubljana, 1925–1991).
- Škulj, Edo (ur.)**, *Rožmanov simpozij v Rimu* (Celje, 2001).
- Škulj, Edo (ur.)**, *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002).
- Tropper, Peter (ur.)**, *Nationalitätenkampf. Kulturkampf. Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921* (= Das Kärntner Landesarchiv 28) (Klagenfurt, 2008).
- Trunk, Jurij M.**, *Spomini* (Celje, 1950).
- Ude, Lojze**, "Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919", v: Pleterski, Janko, Ude, Lojze in Zorn, Tone (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970), str. 131–214.
- Vrečar, Marija (ur.)**, *Južna Koroška in njena cerkvena podoba v 20. stoletju. Ob 100-letnici Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem (1906–2006)* (Celovec, 2007).
- Vrečar, Marija**, "Ehrlichov tipkopis: Pariška mirovna konferenca in Slovenci", v: Škulj, Edo (ur.), *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002), str. 87–96.
- Vrečar, Marija**, "Uvodna razprava", v: Ehrlich, Lambert, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* (za objavo pripravila Marija Vrečar) (AES 24) (Ljubljana, 2002), str. 19–52.
- Vrečar, Marija**, "Dokumentacija: 100 let Sodalitete presvetega Srca Jezusovega", v: Vrečar, Marija (ur.), *Južna Koroška in njena cerkvena podoba v 20. stoletju. Ob 100-letnici Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem (1906–2006)* (Celovec, 2007), str. 355–480.

Author: **KOLAR Bogdan**
Ph.D., Full Professor, Emeritus
University of Ljubljana, Faculty of Theology
Poljanska cesta 4, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **SLOVENIAN PRIESTS IN THE TIME BEFORE THE CARINTHIAN PLEBISCITE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 417–448, 71 notes, 9 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Carinthia, plebiscite, clergy, parishes, ethnic hatred

Abstract: Slovenian priests, who worked mainly in the southern part of the diocese of Krka/Celovec, were subjected to various forms of pressure during the First World War. Legal proceedings were prepared against them. This paper shows the role that priests played in the period before the plebiscite, as they were closely involved in events in the two years before the plebiscite and almost unanimously supported the decision that the plebiscite area should become part of the new South Slavic state. This brought them a lot of opposition and even threats from the German-oriented population and state structures. Even the local bishop was not sympathetic to them. Several priests had the opportunity to participate in the international political arena. In addition to official documents, memoirs and parish chronicles from the plebiscite area are of great historical value.
